

УДК 332.37

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ УМОВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ЙОГО СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Сохнич А.Я., доктор економічних наук, професор
Львівський національний аграрний університет
Котикова О.І., доктор економічних наук, професор
Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто сучасний екологічний стан використання земельних ресурсів і перехід до сталого розвитку землекористування. Проаналізовано формування відносин, пов'язаних з екологічною ситуацією в Україні. Дано характеристику моделі сталого розвитку землекористування.

Постановка проблеми. За минулі роки в системі землекористування нашої країни визначилися такі тенденції: зниження ефективності сільськогосподарського виробництва та використання землі як основного засобу виробництва; загострення проблеми відповідності землекористування екологічним стандартам і нормам; зниження соціальних показників та рівня життя сільських жителів.

Погіршення стану й прогресуючі деградація і виснаження земельних ресурсів зумовлені, передусім, такими чинниками, як недостатньо екологічно обґрунтоване використання земельних угідь, відсутність комплексності у веденні господарської діяльності, недостатній державний контроль у галузі сільськогосподарського землекористування тощо. В процесі господарської діяльності порушується генетична цілісність ландшафтів. До цього призводять економічна та екологічна незбалансованість структури сільськогосподарських угідь, ігнорування екологічної ємності та ерозійної стійкості агроланд-

шафтів при їх використанні, надмірна у багатьох регіонах країни розораність території, ведення лісового господарства без урахування екологічних функцій цієї галузі тощо.

Вказане свідчить про те, що в нинішніх умовах розв'язання багатьох проблем землекористування неможливе без переходу на модель його сталого розвитку, принциповою особливістю якого є забезпечення достатньої економічної вигоди за умови врахування обмеженості земельних ресурсів і здатності екосистеми до самовідновлення та стійкості. Відповідно до принципів Ріо-де-Жанейрської конференції слід розробити науково обґрунтовану систему сталого розвитку для кожної галузі національного господарства й для землекористування зокрема [1–4, 6–8].

Мета статті – проаналізувати сучасний стан використання земельних ресурсів і перехід до сталого розвитку, формування відносин, пов'язаних з екологічною ситуацією в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оптимізація відносин між суспільством та

природою потребує встановлення збалансованого співвідношення між використанням, поліпшенням і консервацією природного середовища, організацією раціонального використання потенційних можливостей, тенденцій та закономірностей, закладених у самій природі.

Таким чином, серед безлічі природних ресурсів, які можуть бути задіяні в господарське використання на даному етапі розвитку суспільства і тим самим стати природними продуктивними силами без значної втрати своїх зв'язків із природним середовищем, найважливішими є земельні ресурси в їхній нерозривній єдності з надрами й водами, лісами та іншими компонентами природно-територіального комплексу.

У результаті проведеного дослідження особливостей і передумов переходу на модель сталого розвитку землекористування в Україні за ґрунтово-кліматичними, соціальними, економічними, екологічними та політичними ознаками нами обґрунтовано особливості позитивного і негативного впливу, а також існуючі передумови й такі, які потрібно створити для переходу сучасного землекористування на модель сталого розвитку в Україні (табл.).

Функціональне співвідношення екологічних компонентів нелінійне: незначна зміна одного з них може призвести до неадекватно великої позитивної або негативної зміни інших складових системи.

Високопродуктивні ресурси земель України (землі сільськогосподарського призначення) мають тенденцію до зниження свого потенціалу (втрачається гумус, зростають еродованість і техногенне забруднення, погіршується стан меліорованих земель тощо). У багатьох випадках винос поживних речовин із ґрунту пере-

вищує їх поповнення, що зумовило виникнення дефіцитного балансу гумусу.

Так, сільськогосподарські екосистеми становлять приблизно 10% поверхні суші (1,2 млрд га) і забезпечують людству 90% необхідної харчової енергії. В результаті інтенсифікації аграрного виробництва зростає врожайність сільськогосподарських культур. А це означає, що прогресивні тенденції у землеробстві спричиняють деградацію природних компонентів і в тому числі ґрунтового покриву.

Із початку 90-х років спад виробництва в Україні призвів до зупинки багатьох підприємств, які забруднювали атмосферу своїми викидами, проте їхня кількість не зменшилася. Ніхто не стежить за очисними спорудами на електростанціях. Велику екологічну загрозу створює автотранспорт.

Україна не може продовжувати жити без екологічного моніторингу, тобто їсти, пити і дихати безконтрольно в умовах екологічної безвідповідальності.

Економічна криза відсунула на задній план екологічні пріоритети. Відсутність системного аналізу наслідків запровадження нових технологій супроводжується виникненням нових проблем.

Ряд учених пропонує з метою поліпшення ситуації у державі третину території відвести під заповідну зону; третину використовувати обмежено в господарському відношенні за умови збереження природного ландшафту і ще одну третину окультурити.

Наведені дані підтверджуються аналізом глобального співвідношення сільськогосподарських угідь, які становлять 35%, ліси — 30,5, інші землі — 34,5%.

Слід зазначити, що стратегія оптимізації територіальної структури земле-

Особливості умов впливу на землекористування при переході на модель сталого розвитку

Класифікаційна ознака	Особливості	Передумови
1. Ґрунтово-кліматичні умови	Особливості	Існуючі
	<ol style="list-style-type: none"> Наявність значного земельно-ресурсного потенціалу (високородючі та значні площі земель). Різноманіття ґрунтового покриву і природно-кліматичних умов 	<ol style="list-style-type: none"> Забезпеченість земельними ресурсами, здатними до відновлення Потрібно забезпечити
2. Соціально-політичні умови	Особливості	Існуючі
	<ol style="list-style-type: none"> За територією України займає друге місце в Європі. Висока місткість за біокліматичним потенціалом для життя людей. Зручне географічне та геополітичне розташування території. Високий рівень забезпеченості населення сільгоспслугами. Незавершеність земельної реформи 	<ol style="list-style-type: none"> Невисокий рівень споживання на душу населення (порівняно з європейським). Наявність значного інтелектуального потенціалу Потрібно забезпечити
3. Екологічні та економічні умови	Особливості	Потрібно забезпечити
	<ol style="list-style-type: none"> Переважне застосування екстенсивних методів економічного розвитку. Найвищий у світі рівень господарського освоєння території. Відсутність належної екологічної інфраструктури. Науково-технологічна відсталість. Велика частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил країни. Неможливість подальшого розширення площ сільгоспугідь. Низька ефективність використання землі. Стала тенденція щодо погіршення якості ґрунтів унаслідок дії антропогенних чинників (деградація земель). Високий рівень забруднення земель 	<ol style="list-style-type: none"> Розробку концепції сталого розвитку землекористування. Підготовку висококваліфікованих фахівців. Підвищення рівня життя соціально незахищених верств населення. Поліпшення якості екологічної освіти та виховання

користування базується на врахуванні земельно-ресурсної бази, динаміки розселення, регіональних особливостей розвитку продуктивних сил; здійсненні заходів щодо екологічного планування територій, зокрема консервації малопродуктивних, деградованих і техногенно забруднених угідь; обмеженні відведення продуктивних угідь для несільськогосподарських цілей; застосування економічних важелів впливу на суб'єкти землекористування щодо забезпечення сталості оптимальної структури ландшафтів; запровадженні обмежень права власності та права користування землею, які зумовлюються екологічними особливостями ландшафтів і специфікою землекористування.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває моніторинг земель [1–3, 7], бо тільки він дасть можливість чітко визначити кількісні та якісні характеристики земельних ресурсів і при необхідності вжити своєчасних заходів, адекватних фоновому стану земель. Моніторинг земель повинен ініціювати природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворний характер їх раціонального використання, передбачаючи збереження ґрунтів й обмеження негативного впливу на них.

Унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС радіоактивного забруднення в Україні зазнали 3,5 млн га сільськогосподарських угідь, у тому числі близько 2 млн га ріллі. Забруднено також більше 1,5 млн га лісів і садів та понад 1000 населених пунктів. Підвищений рівень радіоактивності ґрунтів став причиною виведення із земельного обороту 123 тис. га угідь.

Для забезпечення оптимальних умов проживання населення на забруднених територіях необхідні наукове обґрунтування стану території, розроблення

і впровадження технологій, які б виключали надходження радіонуклідів у продукцію сільськогосподарського виробництва та організм людини. Аналіз радіологічної ситуації показує, що регіон відзначається великим надходженням цезію-137 у рослини, а потім в організм людини переважно з молоком і м'ясом. Це має місце у зв'язку з легким гранулометричним складом ґрунтів і високим зволоженням.

Слід зазначити, що вертикальна міграція радіонуклідів у ґрунтах відбувається повільно. Так, антропогенна діяльність, зокрема переорювання, є основою рівномірного розподілу радіонуклідів в орному шарі, а оранка з перевертанням скиби зумовлює переміщення радіонуклідів за профілем ґрунту. Горизонтальна міграція радіонуклідів пов'язана в основному з ерозією ґрунту. Спостереження свідчать, що вітрова ерозія значно не впливає на їхнє переміщення. Більшу небезпеку вторинного забруднення становлять пилові бурі.

Екологічно чисту рослинницьку продукцію в господарствах із радіоактивним забрудненням необхідно вирощувати із застосуванням оптимальних норм органічних і мінеральних добрив. Останні також створюють передумови для локалізації радіонуклідів у ґрунтах, тобто зменшують їхній перехід у рослину. Якщо розмістити зернові та зернобобові культури в порядку зростання їхньої здатності нагромаджувати радіонукліди, то він матиме такий вигляд: кукурудза, пшениця озима, ячмінь, пшениця яра, жито, овес, гречка, вика, люпин жовтий.

Як бачимо, при створенні системи сівозмін дуже важливим є правильний підбір культур і сортів — найпростіший та економічно виправданий засіб зниження вмісту радіонуклідів у продукції землероб-

ства. Врахування вищеназваних умов і здійснення відповідних заходів щодо використання радіоактивно забруднених земель дасть можливість одержувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію і поліпшити стан цих земель.

Для проведення оцінки екологічного стану земель необхідно володіти відповідною інформацією [7], яка акумулюється різними контролюючими організаціями на рівні області, що належать до відомств, перелічених у Постанові Кабінету Міністрів України Положенням про державний моніторинг навколишнього природного середовища. Згідно з Постановою підприємства, установи та організації, що ведуть спостереження за станом навколишнього природного середовища, зобов'язані безплатно передавати дані спостережень або іншу інформацію на запит органів державної виконавчої влади, в тому числі державних земельних органів. Щодо інформаційного забезпечення, то не слід залишати поза увагою нові комп'ютерні інформаційні технології, які

змінюють наш світогляд. Використання ГІС-технології для обліку земель дає змогу легко і швидко розв'язувати завдання, пов'язані з аналізом розташування об'єктів, такі як: визначення зон відчуження (наприклад, зони відчуження вздовж залізниці тощо); встановлення обмежень і обтяжень на земельній ділянці, що відводиться (дуже часто при відведенні земельної ділянки, особливо в міських умовах, не вистачає інформації про прокладені на ній комунікації); здійснення оцінки землі з урахуванням розташування транспортних комунікацій, забруднення території [5], житла значно відрізняється залежно від екологічних умов тощо.

Висновки. Проблемні питання оптимізації природокористування, у тому числі й землекористування, при переході на сталий розвиток можуть бути успішно розв'язані за умови дотримання системи екологічних, економічних та інших законів і правил, принципів та наукового обґрунтування. Є нагальна необхідність переходу на сталий розвиток землекористування.

Список літератури

1. Земельний кодекс України: правова основа управління земельними ресурсами. – Львів : Укр. технології, 2001. – 88 с.
2. Положення про державну систему моніторингу довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України // Земельні відносини в Україні: законодавчі акти і нормативні документи. – К. : Урожай, 1998. – С. 562–570.
3. Родючість ґрунтів. Моніторинг та управління / за ред. В.В. Медведєва – К. : Урожай, 1992. – 158 с.
4. Снітинський В.В. Землекористування та екологія: системи підтримки прийняття рішень / В.В. Снітинський, М.С. Сявавко, А.Я. Сохнич. – Львів : Укр. технології, 2002. – 580 с.
5. Сохнич А.Я. Грошова оцінка земель населених пунктів / А.Я. Сохнич, М.І. Дмитрук. – Львів : Укр. технології. – 1999. – 30 с.
6. Сохнич А.Я. Диференціація земель за придатністю для вирощування сільськогосподарських культур / А.Я. Сохнич // Україна в світових, продовольчих і кормових ресурсах і економічних відносинах : тези Міжнар. наук.-практ. конф. / Ін-т кормів. – Вінниця, 1995. – С. 165–166.
7. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки / А.Я. Сохнич. – Львів : Укр. технології, 2002. – 252 с.
8. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні / А.М. Третяк. – К. : Ін-т землеустрою УААН, 1998. – 220 с.

* * *

Рассмотрены современное экологическое состояние использования земельных ресурсов и переход к устойчивому развитию землепользования. Проанализировано формирование отношений, связанных с экологической ситуацией в Украине. Дана характеристика модели устойчивого развития землепользования.

* * *

The modern ecological condition of land resources and the transition to sustainable land use. Analyzes of attitudes associated with the environmental situation in Ukraine. The characteristics of the model of sustainable development of land use.

УДК 528.8:631.459(477.54)

ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ МЕТОДІВ ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Бутенко Є.В., кандидат економічних наук, доцент

Погоріла Ю.М., магістр

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Досліджено територію Харківської області. Проаналізовано використання матеріалів дистанційного зондування землі (ДЗЗ) для оперативного виявлення деградаційних процесів. Порівняно статистичні дані оперативного контролю за матеріалами ДЗЗ та державного управління земельними ресурсами. Дано пропозиції щодо використання матеріалів дистанційного зондування землі для оперативного моніторингу деградаційних процесів.

Постановка проблеми. Недостатньо науково обґрунтована система інтенсивного використання земельних ресурсів у 60–80-х роках минулого століття призвела до активізації деградаційних процесів. Основними видами деградації земель є ерозія, заболочення, засолення, забруднення ґрунтів [2].

Головна причина деградації ґрунтів — людська діяльність — антропогенне втручання. В Україні у структуру ландшафтів із 60,3 млн га її території 42 млн га займають сільськогосподарські вгіддя,

із них 33,2 млн га під ріллею. За останні 30 років площа еродованої орної землі збільшилася на 1,9 млн га, тобто щороку втрачалось по 64 тис. га, і тепер площа еродованих земель становить 11,3 млн га, або майже п'яту частину всієї території України [5].

За даними Інституту землеустрою, загальна площа деградованих і малопродуктивних земель в Україні сягає 5133,7 тис. га, із них 2631,1 — еродовані, 590 — перезволожені й заболочені ґрунти. Залежно від виду та ступеня деградації виділяються ґру-